

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'Het mag niet maar het is algemeen gebruik'

[Review of: J. Kemperman, E. Keizer, T. van den Berge (2022) *Diplomatie en geweld : De internationale context van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*; A. Harmanny (2023) *Grof geschut : Artillerie en luchtstrijdkrachten in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*; R. Limpach (2023) *Tasten in het duister : Inlichtingenstrijd tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*]

Kruizinga, S.

DOI

[10.5117/TvG2023.4.007.KRUI](https://doi.org/10.5117/TvG2023.4.007.KRUI)

Publication date

2023

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift voor Geschiedenis

License

CC BY-ND

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kruizinga, S. (2023). 'Het mag niet maar het is algemeen gebruik': [Review of: J. Kemperman, E. Keizer, T. van den Berge (2022) *Diplomatie en geweld : De internationale context van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*; A. Harmanny (2023) *Grof geschut : Artillerie en luchtstrijdkrachten in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*; R. Limpach (2023) *Tasten in het duister : Inlichtingenstrijd tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*]. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 136(4), 376-380. <https://doi.org/10.5117/TvG2023.4.007.KRUI>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Jeroen Kemperman, Emma Keizer en Tom van den Berge, *Diplomatie en geweld. De internationale context van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (Amsterdam University Press; Amsterdam, 2022) 208 p., open access ISBN 9789463720588

Azarja Harmanny, *Grofgeschut. Artillerie en luchtstrijdkrachten in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (Amsterdam University Press; Amsterdam 2023) 418 p., €32,99 ISBN 9789463727280

Rémy Limpach, *Tasten in het duister. Inlichtingenstrijd tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (Amsterdam University Press; Amsterdam, 2023) 672 p., €39,99 ISBN 9789463727082

‘Het mag niet maar het is algemeen gebruik’

Samuël Kruizinga, Universiteit van Amsterdam

‘Structureel extreem geweld’. Sinds Rémy Limpach in 2016 met zijn boek *De brandende kampongs van Generaal Spoor* de knuppel in het hoenderhok gooide, is dát het toverwoord geworden in de historische en (vooral) maatschappelijke discussie rondom de rol van de Nederlandse krijgsmacht, en haar politieke aansturing, tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog.¹ De Nederlandse krijgsmacht in Indonesië, stelde hij, was weinig discriminatoir in het toepassen van geweld, waardoor er zeer veel burgerslachtoffers vielen. Daarbij constateerde Limpach een verontrustend patroon van wegstijven, bagatelliseren en goedpraten, wat maakte dat de verantwoordelijkheid ervoor niet bij enkele individuen die over de schreef gingen, maar bij de krijgsmacht als geheel kwam te liggen.

Het ODGOI-project (Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950) heeft die conclusies eigenlijk niet veranderd, en dat was ook niet het doel. Dat was ook niet om, zo lezen we in projectsamenvatting *Over de grens*, de schuldvraag verder te specificeren, waarbij vooral de keuze om de term ‘oorlogsmisdaad’ *niet* te gebruiken in het historische en publieke debat is opgevallen. In plaats daarvan was het onderzoeksproject gericht op ‘het verwerven van dieper inzicht, op analyse en verklaring’.² Anders gezegd: hoe kan het dat Nederlandse strijdkrachten in Indonesië op zo’n grote schaal overgingen tot het gebruik van geweld tegen burgers, variërend van ongerichte beschietingen tot mishandelingen en buitengerechtigde

1 Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016). Andere studies waarin dit geweld centraal staan zijn Anne-Lot Hoek, *De strijd om Bali. Imperialisme, verzet en onafhankelijkheid 1846-1950* (Amsterdam 2022) en Thijs Brocades Zaalberg en Bart Luttkhuis eds., *Empire’s violent end. Comparing Dutch, British, and French wars of decolonization, 1945-1962* (Ithaca, NY 2022).

2 Gert Oostindië, ‘Achtergrond, uitgangspunten en werkwijze’, in: Gert Oostindië, Ben Schoenmaker en Frank van Vree eds., *Over de grens. Nederlands extreem geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog* (Amsterdam 2022) 11-34, aldaar 32. De Engelstalige versie van deze projectsamenvatting (*Beyond the Pale*) wordt door Susie Protschky besproken in haar bijdrage aan dit recensiedossier.

executies? In een groot aantal deelstudies staan verklarende factoren of kernactoren centraal, wier werking of optreden potentieel remmend of juist versterkend hebben gewerkt, of hadden kunnen werken, op het structurele karakter van het extreme geweld.

Het 'buitenland' had zo'n remmende factor kunnen zijn, maar was dat niet, is de conclusie van de bundel *Diplomatie en geweld*.³ Internationale actoren, zoals bijvoorbeeld de Verenigde Naties, maar ook de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk – van wie Nederland economisch en militair steeds meer afhankelijk werd in de jaren 1945-1949 – hadden druk op Den Haag kunnen uitoefenen. Maar Washington en Londen opereerden 'behoedzaam' en 'omfloerst', concludeert Jeroen Kemperman.⁴ Zelfs waarnemers ter plaatse gaven de voorkeur aan *voor-* om niet te zeggen *omzichtigheid*, uit angst dat steviger woorden de compromisbereidheid zou doen af- in plaats van toenemen.

Weliswaar stonden Britten en Amerikanen het niet direct toe dat er bij hen aangeschaft oorlogsmaterieel naar het Indonesische strijdtoneel werd verstuurd, maar al te veel effect had dat niet. Economische noodzaak en de wens om tot een anticommunistisch militair bondgenootschap in Europa te komen maakte dat er toch het nodige, met name Britse, oorlogstuig in Indonesië werd ingezet, zij het, aldus Emma Keizer, veelal stiekem.⁵ Aziatische tegenkrachten die de Indonesische Republiek van steun hadden

kunnen voorzien, zoals China en India, concludeert Ton van den Berge, speelden ook op *safe*: ze wilden hun eigen ingewikkelde relaties met het Westen niet op het spel zetten, en deelden de mening van het merendeel van de VN-lidstaten dat directe interventie of zelfs maar het veroordelen van één van de strijdende partijen het einde van de oorlog niet dichterbij zouden brengen. Dit leidde zelfs tot zelfcensuur in rapporten van VN-medewerkers. 'We would endeavor to exclude all expressions of controversial opinion [...]', aldus een Amerikaanse waarnemer.⁶

Een factor die juist versterkend had kunnen werken is de inzet van zware wapens, en daarover gaat het in het kader van het ODGOI-project uitgebrachte proefschrift van Azarja Harmanny, *Grof geschut*.⁷ Het lijkt misschien gek dat in een conflict dat bij het grote publiek vooral bekend is als een Indonesische guerrilla, waarop door Nederland werd gereageerd met een vorm van *counterinsurgency*, voor zware wapens überhaupt een rol was weggelegd. Maar, legt Harmanny uit, niet alleen had de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog – zeker in de jaren 1945-1947 – ook kenmerken van een reguliere oorlog, de Nederlanders die haar uitvochten hadden bovendien de tactische lessen van met name de Tweede Wereldoorlog in hun achterhoofd. En die schreven voor dat zware wapens (scheepsgeschut, artillerie, vliegtuigbombardementen) niet alleen het voordeel hadden dat ze een enorm moreel effect op de tegenstander hadden, maar dat ze ook het risico voor de eigen troepen

3 Jeroen Kemperman, Emma Keizer, Tom van den Berge eds., *Diplomatie en geweld. De internationale context van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (Amsterdam 2022).

4 Jeroen Kemperman, "No lasting improvement without political agreement". Britse en Amerikaanse visies op het Nederlands-Indonesische conflict', in: idem, 15-62, aldaar 62.

5 Emma Keizer, "Under the counter". Brits-Amerikaanse materieelvoorziening voor de Nederlandse krijgsmacht

in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog', in: idem, 95-130.

6 Jeroen Kemperman, "Charges and countercharges". Internationale bemiddelaars en waarnemers over de militaire aspecten van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog', in: idem, 131-164, aldaar 146.

7 Azarja Harmanny, *Grof geschut. Artillerie en luchtmacht in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (Amsterdam 2023).

beperkten: die bleven immers op veilige afstand van de tegenstander.

Toen bovendien de Nederlandse legerleiding na de Slag om Surabaya (1945-1946) de conclusie trok dat Indonesië alleen met een volledig uitgeruste moderne strijdmacht, waarbij zware wapens deels moesten compenseren voor een inherent gebrek aan menskracht, verslagen konden worden, werden de laatste belemmeringen weggenomen. Ook toen na 1947 de TNI (Tentara Nasional Indonesia, het leger van de Republiek) zich steeds meer ging toeleggen op irreguliere tactieken was dat voor Nederland geen reden om deze tactiek te veranderen. Sterker nog, frustraties over de steeds ongrijpbaarder vijand, (angst voor) verrassingsaanvallen en verliezen leidden juist tot met zware wapens uitgevoerde represailles, waarbij men weinig onderscheid kon of wenste te maken tussen strijders en niet-strijders en bereid was hoge aantallen burgerslachtoffers te accepteren.

Ironisch genoeg zorgden de inzet van artillerie en luchtstrijdkrachten er weer voor dat de TNI steeds meer verspreid en in kleine groepen ging opereren, en daardoor nóg ongrijpbaarder werd. Tegelijkertijd concludeert Harmanny – zij het met veel methodologische mitsen en maren – dat, in vergelijking met de inzet van zware wapens door westerse krijgsmachten in andere dekolonisatieoorlogen of de Vietnamoorlog, de Nederlandse inzet van dit type wapens in Indonesië ‘niet buitengewoon omvangrijk was’.⁸ Kortom: het gebruik van ‘grof geschut’ verklaart deels ontwikkelingen op het strijdtoneel, maar een definitief oordeel over de relatie ervan tot extreem geweld wordt door Harmanny eigenlijk niet geveld.

Steviger en duidelijker conclusies vinden we bij Rémy Limpach zelf in zijn boek

Tasten in het duister.⁹ Zijn analyse van de Nederlandse inlichtingendiensten actief in Indonesië is er een van opzichtig falen én van extreem geweld, en van de relatie tussen beiden. De ongeveer 5000 militairen die tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog voor de troepeninlichtingendiensten werkten, waren bovendien over het algemeen slecht op hun taak voorbereid en met veel te weinig om effectief het verschil te kunnen maken. Bovendien hadden Nederlandse gezagsdragers op alle niveaus, ook binnen de inlichtingendiensten, koloniale oogkleppen op en konden daardoor geen goede inschatting maken van wie de tegenstander was, hoeveel steun die genoot en welke strijdmiddelen die toepaste: essentiële voorwaarden voor een succesvolle *counterinsurgency*.

Ontdaan van politieke *agency* – daartoe werden Indonesiërs simpelweg niet in staat geacht – werden de TNI en andere Indonesische strijdgroepen en hun al dan niet vermeende handlangers gecriminaliseerd, en dat betekende dat in veel gevallen alle middelen geoorloofd waren om hen aan het praten te krijgen. In een even indrukwekkende als afgrijselijke opsomming noemt Limpach enkele van de gruwelijkheden waarvan de Nederlandse inlichtingendiensten zich bedienden:

Nederlands inlichtingenpersoneel takelde [...] gevangenen toe met slagringen, gummiknuppels, bulpenpezen, geweerkolven, bajonetten, messen, klewangs en andere scherpe voorwerpen, zweepen, hamers, riemen, deegrollen, stenen, planken, rotantakjes en latten, [...] vuur en kokend water. Sommige verhoorders of bewakers dwongen hun weerloze arrestanten

8 Ibidem, 184.

9 Rémy Limpach, *Tasten in het duister. Inlichtingenstrijd tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (Amsterdam 2023).

bovendien op de bajonet van in de grond ingegraven geweren te gaan zitten, met blote voeten op de open kanten van lege conservenblikken te gaan staan of van blik gemaakte Republikeinse speldjes in te slikken. Ook trokken zij haren of snorren uit, sloegen of sneden oren af, spoten bijtende vloeistof in ogen, sneden huid met mesjes open en strooiden er zout in, [...] hakten vingers of handen af, drukten op scherp gestelde handgranaten of kruistaven in handen en staken deze aan, schrooiden geslachtsdelen op kookplaten, staken haren in brand.¹⁰

Nadat een gevangene, indien deze de ondervraging overleefde, niet meer van nut werd geacht, volgde niet zelden executie. ‘Het was een zware en zware gevangenen sturen wij niet meer door, maar ruimen we zelf op’, citeert Limpach uit een brief van een Nederlandse militair actief voor een van de troepeninlichtingendiensten. ‘De enige manier om er later geen last meer van te krijgen. Het mag niet maar het is algemeen gebruik. Niet over praten snoes.’¹¹

Met die laatste zin is perfect samengevat dat wat op papier wellicht verboden was, desondanks geïnstitutionaliseerde praktijk werd. De verantwoordelijkheid hiervoor legt Limpach niet alleen bij de hoogste militaire echelons, maar, in afwijking van hetgeen hierover in projectsamenvatting *Over de grens* te lezen was, ook bij de individuele soldaat. Aan de Indonesische zijde (alleen in dit boek krijgt die expliciet aandacht) werden ook inlichtingen vergaard, en ook dat ging gepaard met extreem geweld tegen burgers. Dat geweld werd verergerd door angst voor Nederlandgezinde spionnen en door politieke en etnische spanningen. Maar

Limpach stelt, terecht, dat ook hierin Nederlanders niet vrijuit gaan – zonder overigens Indonesische daders vrij te pleiten. Het was immers het Nederlandse imperialisme dat de essentiële context vormde voor het geweld, en de Nederlandse wijze van oorlogvoering die chaos en wetteloosheid, en daarmee de mogelijkheid voor represailles, in de hand werkte.

Zo bezien past Limpachs nieuwe boek eigenlijk het beste in het onderzoeksproject dat vooral naar aanleiding van zijn eerdere werk is aangevangen. Maar ook zijn boek wil naast deelstudie vooral een eigen, zelfstandige invalshoek presenteren – net als het proefschrift van Harmanny en de bundel onder redactie en met artikelen van Jeroen Kemperman, Emma Keizer en Tom van den Berge. En soms knelt de verhouding tussen individueel onderzoek en het ODGOI-project. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat bij Harmanny en Limpach een min of meer chronologisch overzicht van de oorlog óf ontbreekt (Harmanny) of pas tegen het eind van het boek wordt gepresenteerd (Limpach). Zonder kennis van het relevante hoofdstuk in projectsamenvatting *Over de grens* resulteert dat bij tijd en wijle in een historische analyse zonder duidelijk anker in tijd en plaats.

De focus op het zoeken van verklaringen voor extreem, structureel geweld is van de drie boeken het sterkste aanwezig in dat van Limpach – en dat boek gaat ook nog eens beduidend verder in het zoeken van die verklaringen dan de, in vergelijking toch wel al te voorzichtige, projectsamenvatting. Bij de andere twee hier besproken boeken be kroop deze lezer het idee dat die focus een ander, krachtiger uitgewerkt narratief – rationale en impact van het gebruik van zware wapens in, of de internationale omgeving van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog – af en toe in de weg zit.

¹⁰ Ibidem, 280.

¹¹ Ibidem, 339.

Een derde onevenwichtigheid is de rol van Indonesische perspectieven. Bij Limpach zijn deze sterk aanwezig, bij Harmanny vanwege de aard van het onderwerp in mindere mate, maar bij de bundel van Kemperman, Keizer en Van Berge vrijwel niet. Deze onevenwichtigheid strekt zich zelfs uit tot de naamgeving. Waar Emma Keizer spreekt van 'Operatie Product', heet die Nederlandse militaire operatie uit 1947 bij Limpach 'Agresi Militer Belanda I'.

Dit alles betekent niet dat de drie hier besproken boeken niet veel waardevols bevatten, ook al is de onderlinge samenhang minder duidelijk aanwezig dan was te verwachten. Limpachs nieuwe boek is

even schokkend als zijn vorige, maar soepeler geschreven en verdient, juist door de reeks aan daarin beschreven Nederlandse gruweldaden, een breed lezerspubliek. Harmanny's proefschrift biedt ten opzichte van bestaande visies op de Nederlandse *way of war* in Indonesië (onder andere *Marsroutes en Dwaalsporen* van Petra Groen en *Zoeken, aangrijpen en vernietigen!* van Christiaan Harinck) een interessante en relevante verdieping.¹² De hier besproken bundel blijft het minste overeind: ze bevat meest goede artikelen, maar is als geheel erg onevenwichtig en mist een Indonesisch perspectief en een conclusie.

¹² Petra Groen, *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (Den Haag 1991); Christiaan Harinck, *Zoeken, aangrijpen en vernietigen. Het Nederlandse militaire optreden in Indonesië 1945-1949* (Amsterdam 2022).